

Hiçbir medeniyet tek başına var olamaz. Her medeniyet kendisine tevarüs eden kültürel mirasla tezahür eder ve kendini tanımlayan değerler dünyasıyla ayakta durur. Bu değerler dünyası siyasetten ekonomiye, hukuka, mimari ve sanata kadar insanın kendisini gösterdiği bütün varlık sahalarında ortaya çıkar.

İnsan, var olma mücadelesi içerisinde mevcudiyetinin birçok katmanını ödünç aldığı topluma karşı özel bir sorumluluk hisseder. Bu sebeple insanın kendisini şekillendiren topluma karşı, bireysel özgünlüğünü çeşitli entelektüel düzeylerde yansıtmaya gerekir. Bu sayede toplumsal yenilenme ve kolektif dönüşüm gerçekleşmiş olur. Bu değişim ve dönüşümün eksenini, sübjektif yönelimler yerine evrensel ve nesnel doğayla uyumlu, bütün varlık sahasını dengeli bir şekilde kapsayan üst düzey bir genellik içermelidir. Dönüşüm süreçleri içerisinde insanı aşırılıklardan ve zıt kutuplara savrulmaktan koruyacak olan üst ilkeler, ona aşkın bir varlık âleminden taşarak yüce yaratıcıdan gelmektedir. Tam da bu noktada din, bir denge unsuru olarak, insanı ait olduğu tabiatın doğal yörüngesinde sabit tutmakta, böylece hem bu dünyada hem de ahirette ona layık olduğu bir var oluş imkânı teklif etmektedir.



www.fcr.com.tr

Editörler  
Kemal GÖZ  
Mustafa TÜRKAN

MEDENİYET İNSAN VE DİN

FECR  
280

Editörler  
Kemal GÖZ-Mustafa TÜRKAN

MEDENİYET  
İNSAN  
VE DİN

FECR

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Fecr Yayınları: 280

MEDENİYET, İNSAN VE DİN

Editörler

Dr. Öğr. Üyesi Kemal GÖZ

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa TÜRKAN

*Bölüm yazılarının içeriğinin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.*

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.  
(Sertifika no: 13178)

*Mizanpaj ve Kapak*  
FCR

*Baskı ve Cilt*  
ANKARA ÖZGÜR WEB OFSET  
MATBAACILIK SAN. TİC. LTD. ŞTİ.  
Ostim OSB Mh. 1250 Cd. No: 24 Yenimahalle/ANKARA  
Tel: 0312.385 70 77 (Sertifika no: 34333)

*1. Baskı: Aralık 2018*

ISBN: 978-605-7570-12-3

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.  
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1 Ulus-Altındağ/ANKARA  
Tel: (0312) 310 08 60 (pbx) - Fax: (0312) 311 47 89  
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

MEDENİYET  
İNSAN  
ve  
DİN

Editörler  
Kemal GÖZ - Mustafa TÜRKAN

Ankara 2018

Bu alışmayı  
Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakóltesi Öğretim Üyelerinden  
5 Kasım 2016 tarihinde vefat eden merhum  
Yrd. Doç. Dr. şaban ÇİFTCİ hocamızın  
aziz hatırasına ithaf ediyoruz...

# İÇİNDEKİLER

<b>ÖN SÖZ</b> -----	7
<b>GİRİŞ</b> -----	9
<b>BİRİNCİ BÖLÜM</b>	
İSLÂM MEDENİYETİNDE SOSYAL HAYATIN İLKELERİ	
<i>Kemal GÖZ</i> -----	13
<b>İKİNCİ BÖLÜM</b>	
HZ. PEYGAMBER'İN BEDEVİ İNSANLARI MEDENİLEŞTİRME PROJESİ	
<i>Hüseyin AKYÜZ</i> -----	37
<b>ÜÇÜNCÜ BÖLÜM</b>	
İNSAN HAYATINDA DENGE UNSURU OLARAK FIKHÎ HÜKÜMLER	
<i>Mustafa TÜRKAN</i> -----	69
<b>DÖRDÜNCÜ BÖLÜM</b>	
KİLLET-İ TAAM İLKESİNİN HEKİM-SÜFÎ VASFIYLA MEVLÂNÂ'DAKİ TEZAHÜRÜ	
<i>İdris TÜRK</i> -----	89
<b>BEŞİNCİ BÖLÜM</b>	
FIKİH İLMİNİN MEBÂDİLERİ BAĞLAMINDA FIKHİN İNSAN VE TOPLUMU İNŞÂ ETME FONKSİYONU	
<i>Sefa ATİK</i> -----	111
<b>ALTINCI BÖLÜM</b>	
İNSAN-ŞEHİR ENTEGRASYONU BAĞLAMINDA MUÂHÂT (KARDEŞLEŞME) OLAYI	
<i>Gencal ŞENYAYLA</i> -----	137
<b>YEDİNCİ BÖLÜM</b>	
MEZHEPTEN FELSEFEYE: İLK DÜŞÜNCE HAREKETLERİ	
<i>Osman MUTLUEL</i> -----	155
<b>SEKİZİNCİ BÖLÜM</b>	
İNSAN VE MEDENİYET BAĞLAMINDA İBN HALDÛN'UN EĞİTİM FELSEFESİ	
<i>Murat ERTEN</i> -----	183

## DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

### KILLET-İ TAAM İLKESİNİN HEKİM-SÛFÎ VASFIYLA MEVLÂNÂ'DAKİ TEZAHÜRÜ

İdris TÜRK\*

#### Giriş

İnsanoğlu, tarih boyunca yaratılış gayesini merak etmiş, kendisine her zaman kim olduğunu ve nereden gelip nereye gittiğini sormuştur. Bunu yaparken daima yaratıcı, evren ve insan arasındaki ilişkiyi tefekkür etmiştir. Bu suretle eşyanın hakikatini araştırmış, tüm bu akışın ve ince hesaplara dayalı düzenin arkasındaki gaybî el hakkında bilgi sahibi olmak istemiştir. Pek çok ilim dalı da Allah, insan ve evren üçlüsünün, birbirleriyle olan münasebetini kendi yöntemiyle ortaya koymaya çalışa gelmiştir.

Hakikat arayışı serüveninde insanoğluna -ilk insandan itibaren- vahiy her zaman destek olmuştur. İnsan, peygamberler vasıtasıyla yaratılış maksadını daha iyi idrak etmiş, Halikını tanıma ve O'na kulluk yapma noktasında, daha sağlıklı malumat edinmiştir. Bu süreç, İslâm'ın gelişi ile beraber kemâle ermiştir.

Hz. Peygamber'in vefatından sonra ise İslâmî ilimler tedvin sürecine girmiş ve her birisi, Kur'an ve Sünneti anlama ve İslâm'ın ruhuna uygun bir hayat yaşama konusunda veriler sunmuştur.

İslâmî ilim dallarından birisi olan tasavvuf da bu süreçte, Müslümanların rühen kemâle ermeleri için birtakım ilkeleri, Kur'an ve sünnet ekseninde sistematize etmiştir. Tasavvuf, konu itibarıyla, "*Ben güzel ahlakı tamamlamak üzere gönderildim.*"<sup>1</sup> hadisinin gereği olan pratik ahlakî ilkeleri ve insanın kalbî amellerini

---

\* Dr. Öğr. Üyesi, Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. idrist@pau.edu.tr

<sup>1</sup> Enes b. Mâlik, *Muvatta, tah. Muhammed Fuad Abdülbâkî, Daru İhyâi't-Türâsi'l-Arabi, 1951, Husnû'l-Hulk, 47, Hadis No 8.*

ele alır. Bu yönüyle tasavvuf, dinin zâhiri ahkâmını ortaya koyan fıkıhın mütemmimi olarak faaliyet gösterir.

Bu meyanda zikredilmesi gereken bir husus da tasavvufî bilginin kaynaklarıdır. Tasavvuf; sabır, şükür, kanaat, tevekkül, muhabbet, huşu, takva, vera' vb. kavramlardan bahseder. Bunlar, kalbe ait fiillerdendir. Sûfiler -en basit ifadeyle- kalbe doğan manalar demek olan keşf ve ilhamı da bilgi kaynağı olarak kullanırlar. Tasavvuf, bu tarz bir bilgi kaynağını kabul etmekle, diğer ilim dallarından ayrılır.

Sûfilere ait ayrı bir hususiyet de onların, rûh tasfiyesi ve nefis tezkiyesi sağlama adına pek çok vasıtaya başvurmalarıdır. Örneğin onlar, kâinatın küçük bir örneği niteliğindeki insanı anlamak için yoğun bir mesai harcarlar. Kendisini diğer varlıklardan ayıran en önemli vasfı rûhî yönü olsa da insan; rûh ve beden ile bir bütündür. Onun ruhu, tabiri caizse, bedenine giydirilmiştir. Bu yüzden onu anlamak isteyen kimse; insanın, beden ve rûhî yönünü birlikte ele almalıdır. En azından biri diğerine basamak olmalıdır. Nasıl ki ehl-i hikmet, fizik âleminden hareketle metafizik âlemlerle ilgili söz söylüyorsa; sûfiler de bazen insanın manevî yönüne vâkıf olabilmek için onu bedenen de anlamaya çalışmışlardır. Bu düşünceden hareketle bazı sûfiler, insanların manevî hastalıklarının yanı sıra bedenî hastalıklarını da araştırmaya ve iyileştirmeye çalışmışlardır.

İnsanın, Rabbi'ne layık-ı veçhiyle kulluk yapabilmek için, zaten sıhhatli bir bedene ihtiyacı vardır. Bu yüzden de onun bedenen ve ruhen sağlıklı kalması, büyük önem arz etmektedir.

İlimlerin tasnifinde -fazilet sıralaması yapmak tartışmalı olsa da- "*ilmü'l-edyân*" ve "*ilmü'l-ebdân*" (dinlerin ilmi ve bedenlerin ilmi) denen iki ilmin, ruh ve beden gibi, birbirlerinin tamamlayıcısı olduğunu söylemek mümkündür.<sup>2</sup>

Gazzâlî, bu konuda bir adım daha atarak, tıp ilmini, ilâhî bir ilim olarak kabul edilebileceğini zikreder.<sup>3</sup> Gazzâlî'ye göre dünya saadetine ulaştırılan vesileler, üç grupta ele alınır: Bunlardan birin-

<sup>2</sup> Hülya Küçük-Zeynep Arzu Yeğin, *Tasavvuf ve Tıp*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2016, s. 14.

<sup>3</sup> Bkz. Ebû Hâmid Gazzâlî, *El-Munkızu mine'd-Dalâl*, tah. Abdülhalim Mahmûd, Dâru'l-Kütübî'l-Hadise, Mısır Ts. s. 188-189.



ci grup, ilim ve güzel ahlak gibi, nefiste olan faziletlerdir. İkincisi, bedenî faziletlerdir ki sıhhat ve selamet, bu gruba dâhildir. Üçüncü grup ise beden haricinde bulunan mal vb. faziletlerdir. Bu vesilelerin en âlâsı, nefiste bulunan faziletlerdir. Sonra bedenî faziletler, daha sonra da beden haricinde olanlar gelmektedir.<sup>4</sup>

Bütün ilimler aslında -içten dışa doğru- insanı, evreni ve Allah'ı tanımaya yönelik çaba içerisinde. Bu durum, "*Kendini bilen Rabbi'ni bilir*" ilkesi ile de örtüşmektedir. Buna göre ilim dallarının kendi arasındaki ilişki, genel anlamda, iç içe geçmiş dairelerin birbiriyle ilişkisi gibidir. Tıp ile tasavvuf özelinde ise bu iki ilmin birbirlerini tamamlayıcı nitelikleri dikkat çeker. Zira birisi insanı beden, diğeri ise rûhen ele alır. İnsanı beden anlamaya çalışan tıp ilmi, onun bedenindeki sistemlerin inceliklerini ve ince hesaplarla yaratılmış olan bu sistemlere arız olan hastalıkların tedavi yöntemlerini araştırır. Tasavvuf ise insanın manevî azalarından olan kalp ve ruhunun inceliklerini ve onlara arız olan manevî hastalıkların teşhis ve tedavisini konu edinir. Her ikisi de bu manada aynı bütünün farklı parçalarıyla meşguldür. Bu durum, tasavvuf kitaplarında sağlık konularının fazlaca ele alınmasının da müsebbibidir.

### Mevlânâ'nın Tıbbî Eğitimi

Pek çok mutasavvıf gibi Mevlânâ Celâleddin Rûmî (v.672/1273) de eserlerinde gerek gerçek manada, gerek mecazî anlamda, zaman zaman hastalıkların teşhis ve tedavilerinden bahseder.

Mevlânâ Celâleddin, 6 Rebiülevvel 604 (30 Eylül 1207) tarihinde, Horasan'ın Belh şehrinde dünyaya geldi.<sup>5</sup> Mevlânâ'nın annesi, Mâder-i Sultan olarak bilinen Mü'mine Hatun; babası ise Sultânü'l-Ulemâ Bahâeddin Veled'dir.<sup>6</sup> Kendisine ilim ve irfanın-

<sup>4</sup> Gazzâlî, *Ihyâ Ulûmi'd-Dîn*, (I-IV), Dâru'l-Marife, Beyrut Ts, c. III, s. 235.

<sup>5</sup> Ahmet Eflâki, *Menâkıbu'l-Arifin (Ariflerin Menkıbeleri)*, çev.: Tahsin Yazıcı, Kaba-lacı Yayınları, İstanbul 2011, s. 117; Feridun b. Ahmed-i Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve Etrafındakiler*, çev.: Tahsin Yazıcı, Pinhan Yayıncılık İstanbul 2011, 41.

<sup>6</sup> Abdüllbâki Gölpinarlı, *Mevlânâ Celâleddin, Hayatı, Eserleri, Felsefesi*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1999, s. 44.

dan dolayı Sultānu'l-Ulemā lakabı verilen Bahâeddin Veled'in bütün ataları âlim idi.<sup>7</sup>

Mevlânâ, küçük yaşlardan orta yaşlılığa kadar Seyyid Burhaneddin Muhakkik Tirmizî'den ders ve feyiz almıştır. Seyyid Burhaneddin Mevlânâ'ya öncelikle, bilinen ilimleri ve lûgat, Arap dili ve edebî sanatlara ait bilgileri öğretmiş; sonra da şeyhi Bahâeddin Veled'den keşfetmiş olduğu ledün ilmini, ilahi bilgileri ve hakikatleri telkin etmiştir.<sup>8</sup>

Bahâeddin Veled, bazı sebeplerden ötürü Belh'ten Anadolu'ya göç etmiştir. O dönemde henüz küçük bir çocuk olan Mevlânâ, yıllarca süren ve Konya'da nihayet bulan bu yolculukta önemli deneyimler kazanmış, babası vasıtasıyla ilim meclislerinde bulunmuş ve pek çok üstattan feyiz almıştır. Nişabur'da görüştükləri Feridüddin Attâr (v.626/1229),<sup>9</sup> Bağdat'ta tanıştıkları Şihâbeddin Sühreverdî (v.632/1234)<sup>10</sup> ve Şam'da kendisinden feyz alma fırsatı bulduğu Muhyiddin İbnü'l-Arabî (v.638/1239),<sup>11</sup> bunlardan yalnızca üç tanesidir.

Mevlânâ'nın hayatının her döneminde, ruh dünyasında -deyim yerindeyse- fırtınalar kopmuştur. Şems-i Tebrîzî'nin ikinci kez kayboluşundan sonra ise artık dingin bir Mevlânâ ile karşılaşmaktayız. Bu süreçte ilmî ve tasavvufî anlamda büyük mesafe kat eden Mevlânâ'nın pek çok alanda söz sahibi olduğu bilinmektedir. Bunlardan bir tanesi de tıp alanıdır.

Mevlânâ'nın tasavvufî kimliği ön planda olduğu için, kendi ifadesiyle, "*Hamdım, piştım, yandım.*" şeklinde özetlediği bu serüveni hakkında detaylı bilgi mevcuttur. Ancak onun, tıp gibi ilmin diğer sahalarındaki birikimini nasıl oluşturduğu hakkında doyurucu bir malumata sahip değiliz. Mevlânâ'nın, Seyyid Burhaneddin'in yönlendirilmesi ile Şam'da uzun süre medrese eğitimi gördüğü, bu süreçte zâhir ilimlerini tahsil ettiği rivayet edilir. Medrese eğitimi gördüğü süre zarfında, mühim kitapları ders olarak

<sup>7</sup> Sipehsâlâr., *Mevlana ve Etrafındakiler*, s. 23-25.

<sup>8</sup> Sipehsâlâr., *Mevlânâ ve Etrafındakiler*, s. 42.

<sup>9</sup> Abdurrahman Câmî, *Nefehatü'l-Üns (Evliya Menkıbeleri)*, çev.: Lâmiî Çelebi, Haz.: Süleyman Uludağ, Mustafa Kara, Marifet Yayınları, İstanbul, 2005, s. 634.

<sup>10</sup> Eflâkî, *Menâkıbu'l-Ârifin*, s. 74.

<sup>11</sup> Sipehsâlâr., *Mevlânâ ve Etrafındakiler*, s. 43.

yahut kendi kendine okumuş olabileceği,<sup>12</sup> yıllar süren göç yolculuğunda, genelde medreselerde konakladığı, o dönemde ilimde günümüzdeki seviyede bir ihtisaslaşmanın bulunmadığı vb. unsurlar birlikte değerlendirildiğinde bu hususta önemli ipuçları elde edilebilir.

Tıp eğitimini nerede, ne oranda aldığı hakkındaki malumatımız zayıf olsa da kendisinin bu alandaki bilgi birikiminin kuvvetli olduğuna dair rivayetler mevcuttur. Mevlânâ'nın, eserlerinde dağınık olarak bulunan tıbbî malumatı, bilimsel olanlar ve halk tabâbeti kapsamına girenler olmak üzere iki kategoride ele almak mümkündür. Mevlânâ'dan nakledilen halk hekimliği kapsamındaki uygulamalara dayanarak, onun iyi bir tabip olduğuna hükmetmek zor olabilir. Zira sağlık imkânlarının kısıtlı olduğu dönemlerde halk, bazen çareyi şifacılar yahut güvendiği başka yerlerde arayabilmiştir. Bu nedenle mezkur konudaki verilerden hareketle net bir çıkarım yapmak zorlaşmaktadır. Bununla birlikte kaynaklarda, Mevlânâ'nın tabipliğini gösteren, bilimsel ilkelerle ve dönemin tıbbî birikimiyle örtüşen veriler, hiç de yabana atılmayacak miktardadır. Kaldı ki onun hasta tedavi etmesi ve hastalarına reçete yazması, elimizde bulunan bilgiler arasındadır.

Mevlânâ'nın tıbbî birikimini gösteren rivayetlerden bir tanesine göre, şehrin büyük âlimleri, söz birliği ederek Kadı Sirâceddin Urmevî'nin yanında toplanırlar. Mevlânâ'nın rebap çalması ve semâ yapması ile ilgili tutumunun yanlış olduğunu bildirirler. Halkın bunlara rağbetinin artması durumundaki endişelerini dile getirerek Kadı Sirâceddin'den kendilerini haklı çıkaracak bir değerlendirme yapmasını talep ederler. Kadı Sirâceddin onlara, Mevlânâ'nın hem Allah tarafından kuvvetlendirildiğini, hem de bütün zâhîrî ilimlerde eşsiz bir kişi olduğunu belirtir. Bunun üzerine onlar Mevlânâ'yı imtihan etmek isterler. Bir kâğıt üzerine fıkıh, mantık, Arapça, tefsir, astronomi, tıp ve benzeri ilimlerden seçilmiş pek çok zor soru yazarlar ve bir Türk fakih vasıtasıyla Mevlânâ gönderirler.

<sup>12</sup> Bediüzzaman Fürûzanfer, *Mevlâna Celâleddin*, çev.: Feridun Nafiz Uzluk, Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Konya 2005, s. 82.

Mevlânâ bu kâğıdı alır ve tek tek tüm soruların cevabını ayrıntılarıyla birlikte yazar. Bütün soruların cevabını, usta bir doktorun birkaç ilacı birbirine katıp çok kolay hazmedilen bir macun yapması gibi, iyice toplayıp tek bir sorun haline getirir. Sonrasında da makam ve mevkide gözü olmadığını, servete itibar etmediğini, inzivaya çekilerek şöhretten kaçındığını zikreder. Rebapla ilgili ise şu sözleri sarf eder: “*Rebap, azizlerin işine yarasaydı, biz de ondan elimizi çeker, onu din ileri gelenlerine verirdik. Acizlik ve ilgisizlikten ötürü garip rebabı biz çaldık.*” Soruları hazırlayanların hepsi, güçlük çektikleri konuların açıklanışını ve onların cevaplarının dayandırıldığı noktaları görünce Mevlânâ'nın karşıtlarını susturmadaki birikimi ve gücü karşısında hepsi hayranlık içerisinde yaptıklarından utanır ve tevbe eder. Onlar arasında nazarı ilimlerde üstat olan beş bilgin kişi ve fetva veren müderris, Mevlânâ'nın müridi olur.<sup>13</sup>

### Mevlânâ'nın Sûfi Gözüyle Hastalığa Bakışı

Mevlânâ'nın, hekim vasfıyla, bazı hastalıkların teşhis ve tedavisini yaptığı yönünde birtakım rivayetler mevcuttur.<sup>14</sup> Bununla birlikte o, hastalığın, bir imtihan vesilesi olduğu ve kişiyi ruhen olgunlaştırdığı kanaatindedir. Mevlânâ'ya göre hastalık, ağrı ve sızı içinde merhametler bulunan bir hazinedir. Hastalıktan sebebiyle deri, ten, beden yıpranınca; öz, yani ruh tazelenir.<sup>15</sup>

Mevlânâ, ağrıdan dolayı gece kalkarak Hakk'ı anan kişi için bu durumun, hakikatte Allah'ın bir lütfu olduğunu belirtir. Zira hastanın kırık dökük hali ve feryadı karşısında Allah Teâlâ'nın merhameti coşarak hastaya olan lütufları artacaktır.<sup>16</sup> Bu hususta onun başka bir nasihati da şu beyitte veciz olarak ifade edilmiştir:

*Ey Gönül! İşte sen, işte onun derman olan derdi,  
Üzül ve ağzını açma; çünkü buyruk böyledir.*

<sup>13</sup> Ahmet Eflâki, *Menâkıbu'l-Ârifin*, s. 177-179.

<sup>14</sup> Mevlânâ'nın, tıp ve halk hekimi sıfatıyla Mesnevî'de zikrettiği tedavi usülleri için bkz. Necati Avcı, “Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde Devrin Tıp ve Ahlak Hekimliği” *İstem*, Sayı, 10, (155-168), 2007.

<sup>15</sup> Mevlânâ Celâleddin Rûmî, *Mesnevî*, I-VI, çev.: Şefik Can, Ötügen Neşriyat, İstanbul 2012, c. I-II, s. 431.

<sup>16</sup> Mevlânâ, *Mesnevî*, c. I-II, s. 420.

Yani onun derdini derman bil. Uykuda veya uyanıkken sana gelen her tiksindirici şeyi, onun lütfunun kemendi ve onu, onun fazlının muhafızı bil. Çünkü o, tokat vurarak seni Allah'a yaklaştırır. O sana temiz olman için had vurur. Çünkü hadler, buna layık olanlar için gūnahtan arınmadır.

O, hastalığın gitmesi için seni dağlar. Çünkü sen onun deve-sin; deveye merhem yapar ve onu dağlarlar. Fakat deveye hangi hastalık için dağladıklarını söylemezler. Derdin seni Allah'a yaklaştırdığını ve dünyayı senin gözünde soğuttuğunu görmüyor musun?<sup>17</sup>

Bu yaklaşım, hastalığın nihaî anlamda Allah'ın bir imtihanı olduğunu, buna sabreden kimselerin manen kazançlı çıkacağını vurgulamak maksadıyladır. Mevlânâ'nın burada, hastalığı teşvik etmek yahut hasta olduğunda tedavi olmamayı salık vermek gibi bir kastı yoktur. Kaldı ki onun tedavi olmayı teşvik ettiğine dair de pek çok rivayet günümüze ulaşmıştır. Bu da tevekkülün ruhuna mutabık bir tutumdur.

Mevlânâ, *Menâkıb-ı Ârifin*'de, bunu örnekleyen bir hikâyeyi şöyle anlatır: Hz. Mûsâ'nın gözleri ağrıyor ve çok eziyet çekiyordu. Feryat ederek Tûr'a hareket etti. Yolunun üzerindeki bitkiler, "Ey Mûsâ, bizi toplayıp gözüne sür de o, iyi olsun!" diye bağırdılar. Fakat Mûsâ, onlara dönüp bakmadı. Münacâtını bitirince, "Ey Padişahım, gözümün ağrısından son derece zayıfladım. 'Hasta olursam bana şifa veren O'dur'<sup>18</sup> ayetini kendime ilaç ve şifa yapıyorum. Yeryüzünün bitkileri kendi özelliklerini bana bildirdiler. Sen ne buyuracaksın, diye kabul etmedim" dedi. Yüce Allah, "Gözünün şifa bulması için onların sözünü dinle; çünkü her derde karşı bir deva ve her yara için bir merhem yaratmış, bir sebep yapmışım" diye hitap etti.

Musa (a.s.) Tûr'dan dönünce, o bitkilerden gözüne sürmeye başladı. Gözü eskisinden daha kötü oldu. Feryat figan halinde yine Rabbi'ne yalvarıp yakardı. Bunun üzerine şöyle bir nida geldi: "Ey Mûsâ! Ben sana hiç zahmet çekmeden bitkileri hemen sahradan koparıp gözüne sür demedim. Ben sana doktorların dükkânlarına git, onlardan o ilacın eczasını (maddelerini), satın al, tutuya yaptıktan

<sup>17</sup> Ahmet Eflâkî, *Menâkıbu'l-Ârifin*, s. 420-421.

<sup>18</sup> Şuarâ, 26/80.

sonra şifa bulman ve rahata kavuşman için gözüne sür. Bu basit işlemde doktor da faydalansın demek istedim.”<sup>19</sup>

Bu hikâye, Mevlânâ'nın, hem tedavi olmaya olumlu baktığını hem de bu işi liyakat sahibi kişilerin yapması gerektiğini düşündüğünü göstermesi bakımından büyük önem arz eder.

### **Bir Koruyucu Hekimlik (Hıfzıssıhha) Yöntemi Olarak Az Yeme**

Hastalıklara karşı mücadeleyi hastalık öncesi ve sonrası olarak ayırırsak, birincisi hastalıktan korunma yollarıdır ki koruyucu hekimlik uygulamalarını kapsar. İkincisi ise hastalık isabet ettikten sonraki süreçtir. Bu da, hastalığın teşhis edilerek uygun tedavi yollarının belirlenmesi ve uygulanması aşamalarını kapsar.

Tasavvufi eğitimde, “*killet-i taam*”, “*killet-i kelâm*” ve “*killet-i menâm*” şeklinde formüle edilmiş üç önemli ilkedden bahsedilir. Bunlar sırasıyla yemek yeme, konuşma ve uyku hususunda azla yetinme şeklinde ifade edilir.<sup>20</sup> Bunlardan her birisinin dayandırıldığı Hz. Peygamber'in uygulamaları mevcuttur. Örneğin Hz. Peygamber, midenin üçte birini yemekle doldurmayı, üçte birini suya tahsis etmeyi, üçte birini de boş bırakmayı tavsiye etmiştir. Bu anlayış tasavvufta sistematize edilerek önemli bir riyazat vasıtası olagelmıştır. İstisnalar olmakla birlikte, az yemek, aynı zamanda hastalıklara karşı önemli bir önlem de sağlar.

Bir riyazet vasıtası olarak *killet-i taam*; az yemek yahut nafile oruç tutmak olarak uygulanmıştır. Mevlânâ Celâleddin Rûmî, bu hususta Muhammed bin el Yemânî'nin şu sözünü ilke olarak aktarır: Yıl orucunu (*savmu'd-dehr*) seçtim. Çünkü altı kişiye altı şey sordum. Fakat hepsi, bu altı soruma tek bir cevap verdi. Doktorlara ilaçların en şifa verenini sordum, “*En şifa verici ilaç açlık ve az yemektir*” dediler. Filozoflara hikmeti aramak hususunda en büyük şeyi sordum, “*Açlık ve az yemektir*” dediler. İbadet edenlere Allah'a ibadet etmek hususunda en faydalı şeyi sordum, “*Açlık ve az yemektir*” dediler. Bilginlere ilmi hatırda tutmak için en iyi şey nedir? diye sordum, “*Açlık ve az uyumaktır*” dediler. Pa-

<sup>19</sup> Ahmet Eflâkî, *Menâkıbu'l-Ârifîn*, s. 232-233.

<sup>20</sup> Bkz. Selçuk Eraydın, “Çile”, *D.İ.A.*, c. VIII, (315-316), T.D.V. Yayınları, İstanbul 1993, s. 315.

dişahlara en iyi yemekleri sordum, “*Açlık ve az yemektir*” dediler. Âşıklara insanı sevgiliye en çok ulaştırın şeyi sordum, “*Açlık ve az yemektir*” dediler.<sup>21</sup>

Mevlânâ, bu rivayetin ardından Ebû Tâlib'in bu konuyla ilgili şu yaklaşımını paylaşır: Ebû Tâlib'e göre mü'min, ney gibidir. Ancak içi boş olursa sesi güzel çıkar.

Amellerin en yükseği tok karnı aç bırakıp aç karnı doyurmak; yani kendi tok karnını aç tutup açların karnını doyurmaktır. Yani kendi ruhunun karnını aç bırakmak ve onu ruhun gıdasını bekleyen kabiliyetli bir hale getirmektir.

Mevlânâ, bu meyanda orucu da bedeninin doktoru ve ruhların koruyucusu olarak zikreder. Bu yönüyle oruç, vücudu hastalıktan ve taattaki tembellikten temizler, ruhu yalnızlık kuşkusundan kurtarır.<sup>22</sup>

Mevlânâ Celâleddin Rûmî, az yemeyi, bedene faydaları itibarıyla şu şekilde ele alır. “*Az yemekte birçok fayda vardır. Bu faydalar şunlardır: İnsan az yiyerek sağlam vücutlu, hafızası kuvvetli, parlak zekâlı, aydın kalpli, az uykulu, hafif nefisli, keskin görüşlü, salim doğalı, az ihtiyaçlı, tolerans sahibi ve kerim ahlaklı olur.*”<sup>23</sup>

Mevlânâ'ya göre beden, gece gündüz yemek yemek suretiyle gelişir, dallanıp yapraklanır. Can dalı ise onun yüzünden yapraklarını döker, güz mevsimine girip sararır. Bu nedenle can azığını kesen beden azığını azaltmak ve diğerini çoğaltmak gerekir. Mevlânâ, “*Kimdir Allah'a güzel bir borç verecek o kimse ki, Allah da o borcu kendisine kat kat ödesin*”<sup>24</sup> ayetinin gereğince, beden azığından borç vermeyi tavsiye eder. O, bu konudaki düşüncesini şu beyitlerle ifade eder:

“*Allah'a borç verin*” buyrulmuştur. Sen de bu beden azığından borç ver. Yani yiyeceğini mümkün olduğu kadar azalt ki, karşılığında gönlünde hakikat çimenleri yetişsin.

Borç ver, şu beden lokmasını azalt da sana hiçbir gözün görmediği yüz belirsin, görünsün.

<sup>21</sup> Ahmet, Eflâkî, *Menâkıbu'l-Ârifin*, s. 416.

<sup>22</sup> Ahmet, Eflâkî, *Menâkıbu'l-Ârifin*, Ayn yer.

<sup>23</sup> Ahmet Eflâkî, *Menâkıbu'l-Ârifin*, s. 415.

<sup>24</sup> Bakara, 2/245.

*Beden kendisini fazlalıklardan, içindeki pislikten boşaltırsa, manevî, misklerle, kıymetli incilerle dolar.*

*Şu pislikten kurtulup da pâk olunca, beden, “Hakk, sizi kirlerden temizlemeyi diler.”<sup>25</sup> sırrından faydalanır.<sup>26</sup>*

Mevlânâ'nın killet-i taama yaklaşımı, belirli kalıplara sokulmaya çalışılan yahut katı kurallara indirgenen türden bir yaklaşım değildir. Her ne kadar ilke olarak bundan bahsetse de o, pratikte bunun, kişisel farklılıkları gözeterek uygulanması gerektiğini belirtmeden geçmez. Onun bu yaklaşımı, dinî anlamda, “Müftüler sana fetva verse de sen yine kalbine danış, fetvayı kalbinden al”<sup>27</sup> hadisini çağırır. Bu yaklaşım tıbbî anlamda da hastalığın bireyselliği ilkesine muvafık düşmektedir. Mevlânâ, bu yaklaşımı, hem dinî açıdan, hem kişinin sağlığı açısından kendisine güvenen kişileri zor durumda bırakmayacak türden bir yaklaşımdır.

Mevlânâ, eseri *Fihî Mâ Fih*'de bu konudaki tutumunu şu sözlerle ifade eder: “Şimdi sen kendini yokla, tecrübe et ki, ağlamadan, gülmeden, oruçtan, namazdan, halvetten ve cem'iyetten ve bunların gayrından senin hakkında ziyade faideli olan hangisidir ve ahvalin hangisi ile tarik-ı müstakîme gidersin ve terakkîn ziyade olur, o hizmeti ihtiyar et! ‘Müftüler sana fetva verseler bile sen yine de kalbine danış.’ Senin bâtınında bir müftî-i manevî vardır. Müftülerin fetvasını ona arz et, ona muvafık gelen şeyi al! Nitekim tabip bir hastanın nezdine gelir ve senin içindeki tabipten sual eder. Zira derûnda bir tabip vardır; o da senin mizacıdır ki red veya kabul eder. Bunun için tabib-i haricî, tabib-i dâhiliden ‘Yediğin falan şey nasıl idi, ağır mı yoksa hafif mi idi?’ diye sorar. Tabib-i derûninin haber verdiği şey üzerine tabib-i haricî hükmeder. Binaenaleyh aslanan o tabib-i dahildir, o da hastanın mizacıdır. Vaktâki bu tabip zayıf ve mizaç fâsîd olur, zaf sebebiyle birtakım şeyleri aksine götürür ve eğri haber verir; şekere acı, sirkeye tatlı der. Bu halde mizâc-ı karar-ı sâbık üzerine

<sup>25</sup> Bkz. Ahzâb, 33/33.

<sup>26</sup> Mevlânâ, *Mesnevî*, c. V-VI, s. 28.

<sup>27</sup> Ebu Bekr Ebî Şeybe Abdullah b. Muhammed b. İbrahim, *Müsned-i Ebî Şeybe*, tah.: Adil b. Yusuf-Ahmed b. Ferid, Dâru'l-Vatan, Riyad 1997, s. 751 No'lu hadis.



gelmek için, ona imdad eylemek üzere tabib-i haricîye muhtaç olur; ondan sonra yine kendi tabibine gösterip, ondan fetva alır..."<sup>28</sup>

Hastalık esnasında bazı yiyecekler kişinin midesine zarar verebilir. Böyle durumlarda hasta örneğin ekmek, elma, kavun, karpuz gibi kendisini rahatsız edebilecek yiyecekleri görünce onları yeme arzusu ile midesine dokunma korkusu savaşa girebilir. Eğer hasta sabreder de, canının istediği şeyleri yemez ise, onları görmesi de kendisine fayda verebilir. Onların hayali ile teselli bulur. Heyecana düşüş, tabiatını şevke getirir. Sabredemeyecekse, hastanın o yiyecekleri görmemesi daha iyidir.<sup>29</sup>

Bedenin ihtiyacını karşılamak için elbette yemek yemek gereklidir. Bu, aynı zamanda kişinin Allah'a olan kulluk görevini yerine getirmek için gereklidir. Aç kalmaktan mütevellit takatten düşmüş yahut hasta olmuş bir bedenle, namaz kılmak ve oruç tutmak gibi ibadetleri yerine getirmek zorlaşır. Hac ve kurban gibi sorumlulukları yerine getirmek için gerekli olan malı kazanmak da yine sağlıklı bir bedenle mümkündür. Kaldı ki Allah'ın nimetlerine karşı yerine getirmemiz gereken şükürün çokluğu ve çeşitliliği ancak farklı nimetleri tatmakla daha iyi sağlanır. Kur'an-ı Kerim, bu husustaki ölçüyü, "Ey iman edenler! Eğer siz yalnızca Allah'a kulluk ediyorsanız, size verdiğimiz rızıkların iyi ve temizlerinden yiyiniz ve sâlih ameller işleyiniz."<sup>30</sup> mealindeki ayetle net olarak ortaya koymuştur. Ancak yeme-içmeyi, hayatın anlamı ve amacı haline dönüştürmek yerilmektedir. Özellikle de haram helal ayrımı yapılmaksızın yenilenler kişiyi manen en aşağıya doğru çeker.

Mevlânâ, sürekli yediği halde doymak bilmeyen kimselerin durumunu cû'ul-bakar (sığır açlığı) hastalığı adıyla ifade eder.<sup>31</sup> Ona göre bu, sağlıklı kimselere ait bir vasıf değil, olsa olsa akşam kadar yayılan ve başını kaldırmayan ineğin bir özelliği olabilir.<sup>32</sup>

<sup>28</sup> Mevlânâ Celâleddin Rûmî, *Fîhi Mâ Fîh*, çev.: Ahmed Avni Konuk, haz.: Selçuk Eraydın, İz Yayıncılık, İstanbul 2003, s. 48.

<sup>29</sup> Mevlânâ, *Mesnevî*, c. V-VI, s. 62.

<sup>30</sup> Mü'minûn, 23/51.

<sup>31</sup> Ahmed Avni Konuk, *Mesnevî-i Şerif*, c. 9. haz.: Mehmed Demirci, Süleyman Gökbulut, Mustafa Tahralı, Kitabevi Yayınevi, İstanbul 2008, s. 106.

<sup>32</sup> Hülya Küçük-Zeynep Arzu Yeğin, *Tasavvuf ve Tıp*, s. 191.

Mevlevîlik usûl ve âdâbının öğretildiği mevlevîhânelerde bulunan matbah-ı şerif, bu eğitimin en güzel şekilde verildiği mekândır. Şöyle ki; matbah-ı şerifin varlığı, insanın Allah'ın verdiği nimetlerden tatması gerektiği fikrini kabul etmektir. Bununla birlikte matbah-ı şerif, manevî eğitimin verildiği, adeta insanın bütün hamlık ve çigliklerinden soyutlanarak ilim, hikmet ve marifet ocağında piştiği ve olgunlaştığı mekândır. Mevlevî kültüründe, ahsen-i takvim sureti üzere yani en güzel kıvam ve mizaçta yaratılan insanın, aslına layık bir hayat mertebesine kavuşmasını esas alma yolunda gösterilen faaliyetlerin tümü, ham olanın olgunlaşmasına, çigın pişmesine teşbih edilir. Bu çerçevede matbah-ı şerif, Mevlevî dergâhlarının en önemli kısımlarından biridir.<sup>33</sup>

Mevlânâ'nın -"Hamdım, piştım, yandım" şeklinde özetlediği yukarıda zikredilen manevî olgunlaşma süreci, dergâhta daha disipline edilmiş olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu suretle, pişmekle ortaya çıkacak manevî kazanımların bir kısmının, pişirmekten geçtiği bir metot takip edilmiştir. Bu metot, hem yeme içmeyi nizama bağlayarak beden; hem de bu düzen içerisinde sabır, şükür, kanaat, yardımlaşma vb. manevî ilkeleri öğrenerek ruhen sağlıklı bireylerin yetişmesine katkı sağlamaktadır.

### **Bedenî Açlık-Manevî Tokluk İlişkisi**

İman zeminine oturmuş, kullukla irtibatlandırılmış ve disipline edilmiş bir açlık, kişiyi kademeli olarak ruhun doyumuna ulaştırır. Mevlânâ'ya göre bu manada açlık, manevî bir beslenmedir. Şu halde manevî reçetenin ilk ilacı da imandır. Mevlânâ'nın manevî reçetesinin içeriği şu şekildedir: "*Ey karnını doyurmayan harîs olan beden! Yavaş yavaş aşâğılık duygularını terk et de manen yüksel. Bunun yolu ise gıdanın değiştirilmesi, yani nefisten ziyade, bedenın isteklerinden daha çok ruhun gıda almasıdır. Ey gönül hastası, ilâca sarıl. Yapılacak tedavinin özü, mızacı değiştirmekten ibarettir. Ey yemeye, içmeye rehın olup hapse düşen kişi! Eğır çocuk gibi süttın*

<sup>33</sup> Sâfi Arpağuş, *Mevlevîlikte Mânevi Eğitim*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2015, s. 124-125; Matbah-ı şerife yapılan hizmetlerin detayları ve buradaki görevlilere ait görev dağılımı için bkz. *Aynı Eser*, s. 132-153; Abdülbâki Gölpinarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*, İnkilâp ve Ata Kitabevleri, İstanbul, ts., s. 126-129.

kesilmeye dayanırsan, yakında kurtulursun. Gerçekten de açlıkta birçok manevî yemekler vardır. Ey açlıktan tiksinen kimse! O yemekleri araştır, bulmaya çalış.”<sup>34</sup>

Mevlânâ'ya göre insan, nefsinin hazlarının peşinde gitmek için mazeret üretmek yerine rûhun hükümüne tabi olduğu vakit bu âlem-i kesafetten hür ve âzât yaşamaya başlayabilir. O, bu konudaki düşüncesini ise şu cümlelerle dile getirir: “*Senin ruhunun kuşu, yemekten ve imtilâdan bu cisim yumurtası içinde kalmıştır. Bu yumurtadan çık ki kanatların büyüsün! Oruç safrâsı gerçi başın sevdâsını ve hayalini arttırır. Fakat böyle sevdâ ve hayâlden yed-i beyzâyı bulurlar.*”<sup>35</sup>

Oruç, niyet etmek suretiyle açlığın, ibadete dönüşmüş formudur. Bu itibarla oruç, ruh-beden ilişkisinde dengenin, ruhun lehine devam etmesinde önemli bir vasıtaadır. Mevlânâ'da, bu değerlendirmeyi örnekleyen ifadeleri sıkça görmek mümkündür. Aşağıdaki beyitler, bunlardan yalnızca birkaçıdır:

*Orucun vereceği zayıflık, beti-benzi sarartır, baş döndürür amma bu çeşit zayıflık, bu çeşit sararış yüzünden de insanlar, yed-i beyzâyı elde ederler.*

*Su iyi aksın, ekinler yeşersin, göversin diye her yıl arkları taramazlar mı, çamurunu temizlemezler mi?*

*Sen de şu ekmeği ark temizleyenlere, ark açanlara ver de âb-ı hayat elde et, bütün cüzlerin dirilsin.*

*...Cehennem kapısını kapadık, yâni yiyip içme tamamı yok ettik; sen de cennetin kapısını, yâni aydın gönlünü aç.*

*Eşeğe çok hizmet ettin, onun otunu, arpasını çok çektin, götürdün; İsa'ya da hizmette bulunmak, ona da yardım etmek gerek.*

*Eşek olmasaydık şu yeryüzü nerden yurdumuz, konağımız olurdu; İsa gibi bizi de gökyüzü çeker, gözlerine sürer, bağrına basardı.*

*Fakat o koltuğu kokmuş, bizi koltuğunun altına almış; artık bizim de o gönül gözü kör ahmağa kinlenmemiz gerek.*

*Sofrayla ekmeği görüp durdukça nerden canı göreceksin, nerden cihanı seyredeceksin? A benim canım, a benim cihanım, yürü de canı ara, cihanı ara.*<sup>36</sup>

<sup>34</sup> Mevlânâ, *Mesnevî*, c. V-VI, s. 38.

<sup>35</sup> Ahmed Avni Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, İstanbul Ts. c. XIII, s. 178.

<sup>36</sup> Mevlânâ Celâleddin Rûmî, *Divan-ı Kebîr*, haz.: Abdülbâki Gölpinarlı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992, c. II, s. 14-15.

Orucun, aç kalma itibarıyla, zâhirde nefse hoş gelmeyen yönü olabilir. Bununla birlikte oruç tutan kimsede, bu ibadetin pek çok hikmeti ve bu ibadetle birlikte kula verilen sabır ortaya çıkar. Bu sabır -dağıtılmaksızın- orucun maksadına uygun bir şekilde sarf edilirse, oruç; şeytanı ve nefsi güçsüz ve etkisiz hâle getirir; maddî-manevî temizlik sağlar. Gönlü, bedenî isteklerin tahakkümünden kurtarır, nefsi arındırır, ruhu özgürleştirir ve bedenî hastalıklardan korunmanın yollarını öğretir. Bu sayede insanın insanlığı olgunlaşır, manevî rızıklara ulaşır ve Allah'a yakınlaşır.

Mevlânâ, başka bir değerlendirmesinde, açlıkla gelen manevî faydayı şu sözleriyle bir adım daha ileriye taşır: “...*Muhakkikler indinde nefsin umumiyetle dört türlü ölümü vardır. Birisi “mevt-i ahmer” (kıızıl ölüm)dir. Bu ölüm, nefsin arzularına muhaleftir. İkincisi “mevt-i ebyaz” (beyaz ölüm)dir. Bu da açlık ve oruçtur. Zira açlıkla bâtın münevver ve kalbin yüzü beyaz olur. Üçüncüsü “mevt-i ahdar” (yeşil ölüm)dir. Bu da kıymetsiz ve yamalı elbise giymektir. Nefs asla bundan hazzetmez ve bununla nefsin gururu kesr edilir. Dördüncüsü “mevt-i esved” (kara ölüm)dir. Bu da Hakk’ın efalini, kendi mahbubunun fiilinde fani ve nasın eza ve cefası canandan olduğunu bilerek cefalarına tahammül etmektir. Nefs bu dört ölümle ölmedikçe mahbûb-i hakîki yüz göstermez.*”<sup>37</sup> Burada Mevlânâ, hakîki mahbuba ulaşmanın şartı olarak nefsin ölümünden bahsetmektedir. Bunu sağlamak bir bütün olarak ele alınırsa, bu bütünü oluşturmak isteyen birinin açlıkla gelecek olan derûnî hikmeti görmezden gelmesi mümkün görünmemektedir.

Mevlânâ’nın aşağıda zikredilecek olan beyitleri, killet-i taam ilkesinin bu yöndeki kazanımlarına örnekler içermektedir:

*Bu kesif olan kırıntı rızıktan kurtulur isen; şerif olan taam ve gıdaya düşersin*

*Eğer onun binlerce ritl taamını yesen; peri gibi temiz ve hafif gidersin*

*Ki ne sana ne habs-bâd<sup>38</sup> ve kulunç<sup>39</sup> yapar; ne de senin midenin çarmihını ahenç eder*

<sup>37</sup> Ahmed Avni Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. V, s. 113.

<sup>38</sup> Mide ve bağırsakta oluşan gaz.

<sup>39</sup> Bağırsak ağrısı.

*Eğer az yesen karga gibi aç kalırsın ve eğer çok yesen damağını geçirmek tutar,*

*Eğer az yesen kötü huylusun, kuru ve zayıfsın; çok yesen ten tuhmeye<sup>40</sup> müstahak olur.*

*Allah'ın taamından ve hazmı latîf olan gıdadan öyle derya üzerine gemi gibi sūvar ol!*

*Oruçta sabredici ve musırr ol; dembedem Hudâ'nın gıdasına muntazır ol,*

*Zira o işi güzel ve halîm olan Hudâ, intizâr içinde hediyeler verir, Tok adam tayın erken yahut geç gelir diye ekmeğe intizar tutmaz, Azıksız her dem der ki: "Hani?" Açlıkta cüst ü cü içinde muntazır-  
dır,*

*Muntazır olmaz isen yetmiş kat devletin o nevâlesi sana gelmez, Ey baba, bâlânın sofrası için erkekçe intizâr, intizâr!...*

*Her aç âkıbet bir gıda buldu; devlete mensûb olan güneş onun üzerine doğdu.<sup>41</sup>*

Özetle belirtmek gerekirse, burada veciz bir üslupla, yemeyi azaltarak hasıl olan manevî beslenmenin hem daha hafif, hem daha leziz, hem de yan tesirlerden arınmış bir doyum olduğundan bahsedilmektedir. Bunu elde etmek için ise sabırlı olmak elzemdir. Zira açlık müddetince Cenâb-ı Hakk'ın ihsan edeceği rûhânî gıdaya, ancak sabır içerisinde intizâr edenler nâil olacaktır.

Zekât vermek kişinin sehâsına, oruç ise takvasına işaretler. Oruç tutan kimsenin bu orucu, lisân-ı hali ile der ki: "Bu sâim, nefsinin helal olan hazzından perhiz etti. Onun haram olan nefsinin hazlarıyla hiçbir alakası olmadığına da ben şahitlik ederim."<sup>42</sup> Yani kişi, oruç tutmak suretiyle, helal olan gıdalardan bile kendi iradesi ile uzak durabiliyorsa, haram olan şeylerden uzak durma iradesini daha rahat gösterecektir. Sonuçta da haramlardan kaynaklanacak olan manevî bozulmaya daha az maruz kalacaktır.

Mevlânâ'nın dostlarından bir grup, elçilikle Kayseri'ye gider. Geri döndüklerinde bazı arkadaşlar Pervâne'nin sofralarını anlattılar ve çeşitli nimetlerden bahsederlerler. Mevlânâ, bu durum

<sup>40</sup> Hazımsızlık.

<sup>41</sup> Ahmed Avni Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. IX, s. 559-562.

<sup>42</sup> Ahmed Avni Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. IX, s. 75.

karşısında kızarak, “*Dostlar ayakyolunu aşırı derecede övdükleri ve şöyle yedik şöyle içtik diye övündükleri için utansınlar*” cevabını verir.<sup>43</sup>

Medresede yetişenlerden bir grupla sohbet esnasında, nefsi yenmekle ilgili bir mevzu açılır. Mevlânâ, bu meyanda da şöyle bir hikâye anlatır: Yıllarca ibadet eden ve riyazet çeken bir derviş vardı. Bir gün kendi nefsinde “*Sen kimsin, ben kimim?*” diye sordu. “*Sen sensin, ben de benim*” diye cevap verdi nefsi. Derviş kaç kez Kâbe’yi tavaf etti, yaya olarak yol sıkıntısı çektiyse de “*Ben kimim, sen kimsin?*” sorusuna nefsi, aynı cevabı verdi. Tekrar her ibadeti yerine getirdi. Bununla birlikte nefsi öldürmek için hiçbir çare bulamadı. Bunun üzerine oruç, riyazet ve açıklıkla meşgul oldu. Bu sefer nefsinde “*Nasılsın?*” diye sordu. Nefs cevaben, “*Ben yok oldum, sen sensin*” dedi.<sup>44</sup>

Mevlânâ’nın açıklıkla ilgili bu yaklaşımı, sözden ibaret değildir. Onun günlük hayatındaki pek çok davranışı, kendisinin bizzat bu sözlerinin gereğini yaptığını ortaya koymaktadır. Örneğin bir defasında, yedi gün yedi gece yemek yemeden sema etmiştir. Onun halini gören dostları, belki bir miktar yer düşüncesiyle lezzetli bir yemek hazırlarlar. Ancak o, yemek yemeği kabul etmemiş ve “*Ey nefsi! Sabret ve sözümü dinle, bu yiyecekten yeme; eğer yersen o seni yiyecek*” şeklinde mukabelede bulunmuş; ardından da şu beyti okumuştur:

*Eğer bir kez o nur yemeğinden yersen,  
Tandır ekmeğinin üzerine toprak dökersin.*

Sonrasında ise, “*Açlık, açlık, gene açlık, sonra da aslına dönmek*” diyerek semâya başlamıştır.<sup>45</sup>

Mevlânâ’nın ölümünden önce yaptığı rivayet edilen son nasihatlarında bile açlık vurgusu dikkat çekmektedir. Eflâkî, böyle bir rivayeti şöyle nakleder: Mevlânâ hasta döşegindeyken yedi gün boyunca depresim olur. Yedinci depresimden sonra dostlar Allah’tan yardım dilerler. Mevlânâ, bunun üzerine, “*Evet zavallı toprak yağlı bir lokma istiyor. Bunu vermek lazımdır*” der. Sonra da etrafındakilere şu vasiyeti yapar: Ben size gizlice ve açıkça Allah’tan

<sup>43</sup> Ahmet Eflâkî, *Menâkıbu'l-Ârifîn*, s. 376.

<sup>44</sup> Ahmet Eflâkî, *Menâkıbu'l-Ârifîn*, s. 396.

<sup>45</sup> Ahmet Eflâkî, *Menâkıbu'l-Ârifîn*, s. 388.

korkmayı, az yemeyi, az uyumayı ve az söz söylemeyi, günahlardan çekinmeyi, oruca, namaza devam etmeyi, daima şehvetten kaçınmayı, halkın eziyetine ve cefasına dayanmayı, ayak takımı ve akılsızlarla düşüp kalkmaktan uzak bulunmayı, kerim olan dini bütün kişilerle olmayı vasiyet ederim. Çünkü insanların hayırlısı, insanlara faydası dokunandır. Sözün hayırlısı az ve öz olmalıdır.<sup>46</sup>

Bu tavsiyede nefis terbiyesinde açlığın önemi doğrudan vurgulanmış, bunun yanında açlık esasına dayanan oruç, ayrıca zikredilmiştir. Şehvetten kaçınma vurgusu yapılması da dolaylı olarak yine açlığın önemini ima eder. Zira yukarıda da değinildiği gibi, nefsin taşkınlıklarını kırmakta en önemli yöntem açlıktır. Tüm bu vurguları peş peşe üstelik ölüm döşeginde yapması, Mevlânâ'nın riyazet yöntemi olarak açlığa verdiği önemi göstermesi bakımından manidardır.

### **Killet-i Taam-Tevekkül İlişkisi**

Açlıkla ilgili yukarıda zikredilen hususlar ve verilen örnekler, iradî niteliktedir. Bir başka ifadeyle, mezkur örneklerde açlık, bir riyazet yöntemi olarak karşımıza çıkar. Özellikle açlığın ibadet formu olan oruç başta olmak üzere, Hakk'ın rızası maksatlı ve sistematik açlıktaki manevî kazanımlar, elbette imkansızlıktan kaynaklanan açlığa göre daha fazladır. Bununla birlikte açlık, her durumda, manevî eğitim açısından, kişiyi bir şekilde geliştirir. Özellikle kanaatin, bitmeyen bir hazine olduğu<sup>47</sup> anlayışının bulunduğu dinimizde, açlık da bir imtihan vesilesi olarak kabul edilir.<sup>48</sup>

Bu imtihana sabreden bireyler ise zamanla azla yetinmeyi öğrenecek ve -uzun vadede- insanı yıpratacak seviyede hıstan ve hasetten korunacaklardır. Fakirliğe sabretmek suretiyle de zamanla sağlam bir tevekkül sahibi olacaklardır. Bu meziyetler, kişinin manevî yönünü güçlendiren, kendi içinde birbirlerinin de mütemmimi olan unsurlardır. Açlığın her türlüşünün, bunu sağlamada büyük payı vardır. Mevlânâ'nın, bir şeyhle müridi arasın-

<sup>46</sup> Ahmet Eflâkî, *Menâkıbu'l-Ârifin*, s. 446.

<sup>47</sup> Beyhâkî, *Zühd*, 2: 88.

<sup>48</sup> Bakara, 2/155.

da geçen konuşmayı aktardığı şu sözleri, bu yaklaşıma referans niteliğindedir:

“Bir şeyh, müridiyle dara düşmüştü. Şehirde ekmeğe vardı, buldukları yerde kütük...

Müridin gönlünde açlık ve kütük korkusu, gafletinden her an artmaktaydı.

Şeyh, müridin içinden geçenleri anlamıştı. Ona dedi ki: Ne vakte dek bu

elem, bu ıstırap içinde kalacaksın?

Ekmeğe derdinden yanıp yakılıyorsun. Âdeti tevekkülün gözünü kapamışsın.

Sen o yüce nazeninlerden değilsin ki sana ceviz ve kuru üzüm vermesinler.

Açlık, Allah haslarının gıdasıdır. Senin gibi ahmak yoksul, nerden ona nâil olacak?

Aldırış etme, sen onlardan değilsin ki bu mutfakta ekmeğe bekleyesin.

Şu aşâğılık ve karnına düşkün kişilere daima kâse üstünde kâse sunarlar, ekmeğe üstüne ekmeğe,

Bu çeşit adam öldü mü ekmeğe, önünden giderek ey yoksulluk korkusuyla, ümitsizlikle kendini öldüren der,

İşte sen öldün, ekmeğe kaldı. Hadi kalk da al ekmeğini bakalım ey kendini elemleyle öldüren!

Kendine gel de elin ayağın titremesin. Rızkın, senin ona âşık olmandan daha ziyade sana âşıktır.

Âşıktır, senin sabırsızlığını bilir de emekliye emekliye sana gelir ey boşboğaz!

Sabrın olsaydı rızkın gelir, âşikler gibi kendini sana teslim ederdi.

Açlık korkusundan bu titreyiş nedir? Allah’a dayanmakla da tok yaşanabilir pekâlâ.<sup>49</sup>

Tüm bu değerlendirmelere ilaveten Mevlânâ'nın açlığa ve az yemeğe bakış açısında dikkatimizi bir husus daha çekmektedir. Şöyle ki; her ne kadar az yemek, bir riyazet vasıtası olarak önemli olsa da vuslat, salt az yemekle elde edilebilecek bir seviye değildir. Bu neticeyi hâsil edecek başka hususların da belirli düzeyler-

<sup>49</sup> Mevlânâ, Mesnevî, c. V-VI, s. 230-231.



de gözetilmesi gerekmektedir. Öte yandan, vurgulanması gereken bir başka husus da, bu seviyenin korunmasında gereken tek parametrenin, az yemek olmadığıdır.

Mevlânâ'da, bu hususu örnekleyen yaklaşımlar görmek de mümkündür. Mevlânâ'ya göre, insân-ı kâmilin ekmek ve bal yemesi ve süt içmesi, nefsiyle mücâhede eden yüz dervişin çilesinden, riyazetinden ve üç günlük oruç tutmasından daha iyidir. Çünkü yediğini asla gaffetle yemez ve yedikten sonra o gıdayı cemâdîyet ve hayvâniyet mertebesinden kurtarıp ruhâniyet mertebesine getirir. Ehl-i nefis olanlar ise yediklerini maddeten necis ve manen dahi kötü ahlak ve manaya kalbederler ve onları daha aşağı mertebeye tenzil ederler. Bu itibarla, o insan-ı kâmilî, ekmek yerken görsek de “*ekmek yiyor*” dememek lazımdır. O, ekmeğin canını ve Hakk'ın ekmekte olan nûr tecellisini yiyor ve bu tecelliyi de etrafına saçıyor. O, her ne kadar görünüşte yiyorsa da, ismi şerifinden gıdalandıktan sonra zuhur edecek marifet ve hakikat lalelerini ekiyor.

İnsan-ı kâmilin gıdâ-yı sûrîyi yemesi alevîn mumu eritmesine benzer. Alevî mumu yedikçe bir odada toplanmış olan halk için aydınlık ziyade olur. İnsan-ı kâmil de sûrî gıdayı yedikçe cismi ve dimağı kuvvetlenip etrafına toplanan kimseleri ilim ve irfan nuruyla nurlanır.<sup>50</sup>

Hakk Teâlâ, sûrî gıda hakkında, “*Yiyin, için fakat israf etmeyin*”<sup>51</sup> buyurmuştur. Nur yemekten murat, sûrî gıdayı şehvet-i hayvaniyyeye kalbetmeyip ilim ve irfana dönüştürmektir. Buna binaen, ilim ve irfan nuruna dönüşen sûrî gıda için, “*İktifa edin!*” şeklinde bir kısıtlama yapılmamıştır. Bilakis Hz. Peygamber'in, Kur'an'ın da emri mucibince<sup>52</sup> ilmîni arttırma yönünde Allah'a dua ettiği bilinmektedir. O cismanî olan kimsenin boğazı, ibtilâ ve israf ile me'lûf olan bir boğazdır. Fakat bu rûhânî olan boğaz israftan vaz geçmiş ve hadde tecavüzden emin olmuş bir boğazdır.<sup>53</sup>

<sup>50</sup> Ahmed Avni Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. X, s. 195-196.

<sup>51</sup> A'raf, 7/31.

<sup>52</sup> “Gerçek hükümdar olan Allah yücedir. Sama vahyedilmesi tamamlanmadan önce Kur'an'ı okumakta acele etme, Rabb'im ilmimi arttır de!”, Tâhâ, 20/114.

<sup>53</sup> Ahmed Avni Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. X, s. 196.

Mevlânâ, namaz ve oruç gibi amellerde zahirî şartların yerine getirilmesinden sonra, dikkat edilmesi gereken hususlarla ilgili şu izahı yapar: “Mademki bu yolun yolcusu yoktur, bizim, yolda ve amelde olduğumuzu nasıl bilecekler? Nihayet bu amel namaz ve oruç değildir; bunlar amelin suretidir. Amel-i manevi, bātındadır. Nihayet, devr-i Âdem’den devr-i Mustafa’ya kadar, namaz ve oruç bu surette değil idi; halbuki amel mevcut idi. Binaenaleyh, bu suret, amel değildir. Amel, insanda bir manadır. Nitekim “Onda amel etti” dersin. Halbuki amelin sureti yoktur. Onda ancak bir mana vardır. Keza, “O adam filan şehirde âmildir” denir; surette bir şey görünmez. Ona taalluku olan âmâl vasıtasıyla âmîl derler. Binaenaleyh bu amel, halkın anladıkları şeyden başkadır. Onlar o ameli zâhirden ibaret zannederler. Eğer münafık bu amelin suretini ifâ ederse ona faydası olmaz. Çünkü onda mana, iman ve sıdk yoktur.”<sup>54</sup>

Şu halde farzlara ilaveten yapılan riyazet vasıtalarının maksada ulaştırmasında, pek çok genel ve özel şartlar yerine getirilmelidir ki bu da tasavvufî eğitimde müşşidin irşadında kişisel farklılıkları gözetmesi gerektiği genel ilkesini tekrar hatırlatır.

Sonuç olarak, hekim kimliği ile Mevlânâ’dan nakledilen rivayetlerin bir kısmı tedavi uygulamaları, bir kısmı da koruyucu hekimlik kapsamındaki tavsiyelerden oluşmaktadır. Koruyucu hekimlik pratiği olarak onda öne çıkan en önemli uygulama ise killet-i taamdır. Bir başka ifadeyle o, az yemenin, sağlıkla ilgili en önemli tedbir olduğu üzerinde durmuştur. Bunu yaparken, kişinin mizacını ve diğer bireysel fizyolojik farklılıkları dikkate alacak kadar da usta bir yaklaşım sergilemiştir. Kendisi ise riyazeti en katı biçimde uygulamıştır. Tüm bu bunları uygularken ve tavsiye ederken de onun süfi kimliği her zaman ön planda kalmıştır. Şöyle ki; Mevlânâ’nın bu husustaki maksadı, muhatabının, salt sağlıklı bir birey olmasını sağlamak değildir. Onun anlayışında hastalık, manevî bir olgunlaşma aracıdır. Bedeni, aklıyla terbiye etmek de bu şekildedir. Bu nedenle Mevlânâ, killet-i taamı, insanı asıl maksadından uzak kalmaması için başvurduğu bir vasıta olarak kabul eder. Bu yaklaşıma göre, aklıyla gelen sağlık ise kişinin bu süreçte kazandığı peşin ve geçici bir kazanım olarak gö-

<sup>54</sup> Mevlânâ, *Fihî Mâ Fih*, s. 71.

rûlmelidir. Aksi durumda araç-amaç dengesi, amaç aleyhine bozulabilir.

### Kaynakça

- Avcı, Necati, "Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde Devrin Tıp ve Ahlak Hekimliği" *İstem*, Sayı, 10, (155-168), 2007.
- Câmî, Abdurrahman, *Nefehatü'l-Üns (Evliya Menkıbeleri)*, çev.: Lâmiî Çelebi, Haz.: Süleyman Uludağ, Mustafa Kara, Marifet Yayınları, İstanbul, 2005.
- Ebu Bekr Ebî Şeybe Abdullah b. Muhammed b. İbrahim, *Müsned-i Ebî Şeybe*, tah.: Adil b. Yusuf-Ahmed b. Ferid, Dâru'l-Vatan, Riyad 1997.
- Eflâkî, Ahmed, *Menâkıbu'l-Ârifin (Ariflerin Menkıbeleri)*, çev.: Tahsin Yazıcı, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2011.
- Enes b. Mâlik, *Muvatta*, tah. Muhammed Fuad Abdülbâkî, Daru İhyâi't-Türâsi'l-Arabi, 1951.
- Eraydın, Selçuk, "Çile", *D.İ.A.*, c. VIII, (315-316), T.D.V. Yayınları, İstanbul 1993.
- Fürûzanfer, Bediüzzaman, *Mevlâna Celâleddin*, çev.: Feridun Nafiz Uzluk, Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Konya 2005.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid, *Gazzâlî, İhyü Ulûmi'd-Dîn*, (I-IV), Dâru'l-Marife, Beyrut Ts.
- , *El-Munkızu mine'd-Dalâl*, tah. Abdülhalim Mahmûd, Dâru'l-Kütübi'l-Hadîse, Mısır Ts.
- Gölpınarlı, Abdülbâkî, *Mevlânâ Celâleddin, Hayatı, Eserleri, Felsefesi*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1999.
- , *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*, İnkılâp ve Ata Kitabevleri, İstanbul ts.
- Konuk, Ahmed Avni, *Mesnevî-i Şerîf*, c. 9. haz.: Mehmed Demirci, Süleyman Gökbulut, Mustafa Tahralı, Kitabevi Yayınevi, İstanbul 2008.
- Konuk, Ahmed Avni, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, İstanbul Ts.
- Küçük, Hülya - Yeğîn, Zeynep Arzu, *Tasavvuf ve Tıp*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2016.
- Mevlânâ, Celâleddin Rûmî, *Divan-ı Kebîr*, haz. Abdülbâkî Gölpınarlı, Kültür Bakanlığı Yayınları, c. II, Ankara 1992.

- , *Fihî Mâ Fih*, çev.: Ahmed Avni Konuk, haz.: Selçuk Eraydın, İz Yayıncılık, İstanbul 2003.
- , *Mesnevî*, I-VI, çev. Şefik Can, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2012.
- , *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, terc. ve şerh., A. Avni Konuk, İstanbul Ts.
- Sipehsâlâr, Feridun b. Ahmed *Mevlana ve Etrafındakiler*, çev.: Tahsin Yazıcı, Pinhan Yayıncılık İstanbul 2011.